

ADABIY MATNNI TUSHUNISHDA GENDER OMILINING AHAMIYATI

Jumaqulova Nargiza Sunatulla qizi

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti o'qituvchisi

nargizabonujumakulova@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19918903>

Annotatsiya: Mazkur maqolada adabiy matnni tushunish jarayonida gender omilining ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqotda o'quvchilarning matnni idrok etish va talqin qilish jarayoniga genderga xos ijtimoiy tajriba va qarashlarning ta'siri o'rganildi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, gender omili o'quvchilarning matnga bo'lgan munosabati, qahramonlarni baholash mezonlari hamda voqealarni talqin qilish usullarida sezilarli farqlarni yuzaga keltiradi. Shuningdek, genderga sezgir yondashuvni qo'llash o'quvchilarning matnni ko'p qirrali anglashiga va muqobil fikrlarni shakllantirishiga yordam beradi.

Kalit so'zlar: *adabiy matn, gender omili, matnni tushunish, interpretatsiya, o'quvchi idroki, gender yondashuv, ijtimoiy tajriba, talqin*

Adabiy matnni tushunish jarayoni ko'p komponentli kognitiv faoliyat bo'lib, unda lug'aviy boylik, dekodlash ko'nikmalari va xulosa chiqarish qobiliyati muhim rol o'ynaydi. Zamonaviy tadqiqotlar ushbu komponentlarning shakllanishida gender omilining sezilarli ta'siri mavjudligini ko'rsatadi. Xususan, ayrim ilmiy kuzatuvlarda ayollarning so'z boyligi va til birliklaridan foydalanish imkoniyatlari nisbatan kengroq ekani qayd etilib, bu holat ularning yozma matnni chuqurroq va tezroq anglashiga yordam berishi bilan izohlanadi. Shuningdek, o'qishni tushunishda muhim bosqichlardan biri bo'lgan dekodlash jarayonida ham genderga xos farqlar kuzatiladi. Tadqiqotlar ayollarning so'zlarni aniqlash va ularni ma'no bilan bog'lash jarayonida yuqori natijalar ko'rsatishini ta'kidlaydi, bu esa matnni tushunish samaradorligiga ijobiy ta'sir qiladi. Shu bilan birga, xulosa chiqarish qobiliyati, ya'ni matndan yashirin ma'nolarni anglash va umumlashtirish jarayoni ham o'quvchilarning individual, jumladan genderga oid xususiyatlari bilan bog'liq holda namoyon bo'ladi. Shuningdek, ayollar so'zlarni dekodlashda yaxshiroq bo'lishlari takidlangan, bu esa o'qishni tushunishning muhim tarkibiy qismidir. Qolaversa, so'z boyligi nafaqat adabiyot, balki til jihatdan ham gender xususiyatlariga ega. "Shuni alohida ta'kidlab o'tish lozimki, yozma nutq nafaqat gender nuqtayi nazaridan, balki yosh jihatdan ham o'zaro farqlanadi"¹.

O'qishni tushunishda gender farqiga hissa qo'shishi mumkin bo'lgan yana bir omil – bu o'qish materiallarining mavzusi. Odatda, o'g'il bolalar texnik fanlardan qizlarga qaraganda yaxshiroq, qizlar esa ko'proq adabiy fanlardan ustunroq. Qolaversa, bu yerda matnlarning elektron yoki qog'oz variantda bo'lganligi ham muhim rol o'ynaydi. Mangel, Walgermo va Bronnickning (2013) 10-sinf o'quvchilari ustida olib borgan tadqiqotida turli xil o'qish vositalarida ishlov berish tezligi, matnni eslab qolish va o'qishni tushunish bo'yicha sezilarli farqlar kuzatildi. "Mangel va boshqalar. (2013) bosma matnlardan foydalanishni o'rgangan talabalar raqamli matnlardan foydalanishni o'rgangan talabalarga nisbatan o'qishni tushunish testlarida sezilarli darajada yaxshi natijalarga erishgan degan xulosaga keldi. Ackerman va Goldsmith (2011) bakalavriat talabalarini kodlash kompetensiyasi va metakognitiv monitoringning aniqligi nuqtayi nazaridan o'rganib chiqdi, bunda o'ish vaqti manipulyatsiya

¹ Xotamova G.S. O'zbek tilidagi shaxsiy yozishmalarda ayollar nutqining xususiyatlari. Avroreferat, 2023. 11-21-b.

qilindi. Ackerman va Goldsmitning tajribasi natijalari shuni ko'rsatdiki, ishtirokchilarning test ko'rsatkichlari belgilangan o'qish vaqtida ikkita vosita o'rtasida farq qilmadi. Shunga qaramay, o'qish vaqti o'z-o'zidan tartibga solinganida, ishtirokchilarning bosma o'qishdagi samaradorligi ekranda yoki raqamli o'qishdan ko'ra yaxshiroq edi".²

Matni tushunishda gender tafovutlariga ta'sir etuvchi tabiiy omillarni ham unutmaslik zarur. Negaki matn qanchalik to'g'ri yozilgan bo'lmasin o'quvchi ulg'aygan muhit qarshi jins vakiliga nisbatan adolatsiz tarbiyalagan bo'lsa, buni biror asar orqali o'zgartirish yoxud yaxshi ta'sirni oshirish anchayin mushkul bo'lib qolaveradi. Biologik omillar miyadagi potentsial tizimli va funktsional nomutanosibliklarni, masalan, tilni qayta ishlashda ishtirok etadigan miya mintaqalaridagi o'zgarishlarni hisobga oladi. Madaniy omillar esa, jamiyatning taxminlari, gender rollari va o'qish va ta'lim bilan bog'liq stereotiplarni o'z ichiga oladi. Misol uchun, qizlar yoshligidanoq o'qish uchun ko'proq dalda va imkoniyatlar olishlari mumkin, bu esa savodxonlikni oshirishga olib keladi. Madaniy xabarlar va o'qish ayollarga xos faoliyat ekanligini ko'rsatadigan stereotiplar ham o'g'il bolalarning o'qish materiallari bilan shug'ullanishiga ta'sir qilishi mumkin. Bu ta'sirlar motivatsiya, qiziqish va shaxslarning o'qishni tushunish ko'nikmalariga sarmoya kiritish darajasiga ta'sir qilishi mumkin. Xalqaro tajribalar shuni ko'rsatadiki, adabiy matnga gender yondashuv faqat erkak va ayol obrazlarini biologik yoki psixologik jihatdan tahlil qilish bilan cheklanmaydi. Aksincha, u ijtimoiy va madaniy kontekstda shakllangan stereotiplar, qadriyatlar hamda identifikatsiya mexanizmlarini chuqur o'rganishni ham o'z ichiga oladi. Ayniqsa, ayol obrazining muayyan jamiyatda shakllangan ijtimoiy-madaniy stereotiplar tashuvchisi sifatidagi talqini adabiy matni kengroq va ko'p qirrali anglash imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, gender yondashuvni adabiy tahlil metodologiyasiga izchil integratsiya qilish nafaqat nazariy bilimlarni amaliy jihatdan boyitadi, balki badiiy asarlarning ijtimoiy mazmunini chuqurroq ochishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Axmedova S. Gendernye aspekty v obrazovatelnyx programmax Kazaxstana // Nauka i obrazovanie. – 2017. – №4. – B. 45–52.
2. Corrin A. N., Zulkipli N. The effects of gender and reading mediums on reading comprehension // Journal of Cognitive Sciences and Human Development. – 2020. – Vol. 6(1). – P. 1–10.
3. Karimova S. Ayol mualliflarning o'zbek adabiyotidagi roli va ijodiy xususiyatlari // O'zbekiston adabiyoti va madaniyati. – 2020. – 5(2). – B. 34–48.
4. Krivoruchko L. Professional development of teachers in the context of a gender approach // Obrazovanie i kar'era. – 2016. – №1(3). – P. 50–56.
5. Rakhmonov N. Badiiy matnlarda gender tafovutlari va ularni pedagogik tadqiq qilish metodlari // Ta'lim va ilmiy tadqiqotlar jurnali. – 2021. – 7(3). – B. 21–37.
6. Tursunov A. Gender stereotiplari va ularning o'quvchi idrokiga ta'siri // Filologiya fanlari jurnali. – 2022. – 2(1). – B. 12–25.

² Corrin Alicia Nero and Norehan Zulkipli. The Effects of Gender and Reading Mediums on Reading Comprehension: Journal of Cognitive Sciences and Human Development. Vol. 6(1), March 2020

7. Xotamova G. S. O'zbek tilidagi shaxsiy yozishmalarda ayollar nutqining xususiyatlari.
Avtoreferat. – Toshkent, 2023. – B. 11–21.

